

DEĞERLER VE EĞİTİMİ

Esra TÜRK*

Giriş

Günümüzde değer ve ahlak konuları eskiye oranla çok daha fazla gündeme gelmekle birlikte insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Aristo, Konfiçyus gibi düşünürler “Çocuklarımızın her birinin gelecekte nasıl insanlar olmalarını istiyoruz ve onları bu şekilde nasıl eğitip yetiştirebiliriz?” sorusuna cevap aramışlardır.(King, vd, 2014; Althof & Berkowitz, 2006). İlk çağdan itibaren iyi, erdemli ve ahlaklı bireyler yetiştirmek eğitimin öğretim ve bilgi kazandırma hedefleriyle beraber en önemli amaçlarını oluşturmaktadır (Arslanoğlu, 2012).

İnsan doğuştan bazı değerlere sahip değildir; ancak bunları öğrenebilecek bir potansiyel ile doğar. Ailesi, aldığı eğitim, arkadaşları kısacası içinde yaşadığı toplum değerlerini belirler. O halde değerler öncelikle bir eğitim konusudur. Bireyin akademik ve mesleki gelişiminin yanında bir yandan da toplumun sürekliliğini sağlayacak iyi bir insan ve iyi bir vatandaş olarak yetişmesi eğitimin temel amaçlarından biridir. Ancak günümüz eğitim sistemlerinin genellikle bireyin bilişsel yönünü geliştirmeye ağırlık verdiği, duyuşsal alanın ihmal edildiği bir gerçektir. Değerler eğitimi bireyin duyuşsal eğitiminin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bireyin hem bilişsel hem de duyuşsal yönünü dengeli bir biçimde geliştirmek, daha yaşanabilir bir dünya oluşturabilmek için değerlere karşı duyarlılık oluşturmak ve değerleri davranışa dönüştürmek, evrensel ahlaki değerlerle donanmış bireyler yetiştirmek eğitim çalışmalarının odağında yer almalıdır. Bu bağlamda temel insani değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek ailenin, okulun ve toplumun başlıca görevleri arasındadır (Ekşi, 2003).

Ancak yetişen yeni nesillere aktarılamaması yüzyılımızın en önemli eğitsel problemlerinden biridir. Günümüzde teknoloji ve bilim hızla ilerlerken birey ve toplum bazında birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Özellikle bireyciliğin hız kazanmasıyla birlikte herkesin kendi ahlaki değerlerini belirleyebileceğine yönelik görüşlerin yaygınlık kazanması toplumsal uyumsuzlukların, bencilliğin, çıkarıcılığın, şiddet eğiliminin, terörün, intihar vakalarının, madde bağımlılığının, yalnızlığın, sosyo-ekonomik adaletsizliğin artmasına, ahlaki krizlere sebep olmuş, bu durum toplumları yeni arayışlara yöneltmiştir. Zira değerler konusundaki eksiklik aileden iktisata, sosyal hayattan yaşam tarzına tüm alanları olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum, günümüzde “Değerler eğitimi gerekli mi? sorusu yerine “Değerler eğitimi nasıl verilmeli?” sorusunu gündeme getirmiş ve farklı kademelerde yetişen nesillere değerler eğitimi, karakter

---

* (Dr. Öğr. Üyesi); İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, esra.turk@izu.edu.tr

eğitimi, ahlak eğitimi gibi farklı isimlerle toplumun değerlerini aktarmanın yolları aranmaktadır. Modern dñyanın yaşadığı değer bunalımını aşmada bu yolla bir sonuğ elde edileceği umulmaktadır.

Değerler ve Tanımı

İlk kez Znaniecki tarafından sosyal bilimler alanına kazandırılmış olan “değer” kavramı Latince kıymetli, gñçlü olmak anlamlarına gelen valere kökünden türetilmiştir (Bilgin, 1995). Değer, Türkçe’de değmek fiilinden türemiştir. Deęmek fiili de “istenilen yere dñřmek, rast gelmek, isabet etmek; eşdeğerde olmak; zevk veren şeyler hořa gitmek; karşılık olmak; değerinde olmak; ulaşmak, erişmek; dokunmak, temas etmek; herhangi bir nitelikte olmak” olarak tanımlanmaktadır. Değer kavram olarak Türk Dil Kurumu Türkçe sözlükte “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, üstün nitelik, meziyet, bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” olarak açıklanmaktadır (TDK, 2018).

Halstead ve Taylor, değeri, “davranışlara rehberlik eden ilkeler ve temel inançlar; eylemlerin iyi ya da istenilen olarak yargılanmasında kullanılan standartlar” olarak tanımlar (Halstead & Taylor, 2000). Duyuşsal alan içinde yer alan değerler, dñřünce ve eylemleri etkileyen, onlara yön veren zihinsel olgular olarak da tanımlanabilir (Demircioęlu & Tokdemir, 2008). Değerler bir toplumu oluşturan bireylere hangi ilkeler ve standartlar çerçevesinde hareket edileceği, nelerin tercih edileceği konusunda rehberlik eder.

Disiplinler arası bir kavram olan değer, akademik anlamda psikologlardan ilahiyatçılara, eğitimcilerden felsefecilere, antropologlardan iktisatçılara kadar pek çok disiplin tarafından incelenmiştir. Her bir disiplin değer kavramını farklı yönleri ile ele almış ve kendi çalışma alanına bağlı olarak farklı değer anlayış ve sınıflamaları geliştirmiştir. Değerler, sosyolojik, insani etik, ahlaki, ideolojik, dini, estetik değerler gibi çeşitli türlere ayrılmaktadır. Ayrıca temel, yerel, evrensel, kişisel, toplumsal, modern, geleneksel değerler gibi sınıflandırmalar da yapılmaktadır. Özellikle sosyal bilimciler, değerlerin, hem sosyal yaşamın önemli bir bileşeni olması hem de insanların duygu, dñřünce ve davranışlarıyla yakından ilişkili olması nedeniyle insan davranışlarını açıklamada değerlerin önemine dikkat çekmektedirler (Dilmaç, 2007).

Değerlerin İşlevleri

Hem bireylerin hem toplumların özelliklerini, değişim ve gelişimlerini açıklamak için değerlerden yararlanır. Bu sebeple, değerlerin yaşam içinde pek çok işlevinden söz etmek mümkündür. Bu işlevleri temelde iki başlık altında ele almak mümkündür.

Birey Açısından

İnsanların davranışlarına yön veren ilkeler, standartlar olarak görülen değerler; tutum, eğilim, ihtiyaç, davranış, yönelim, duygu, inanç gibi çeşitli kavramlarla ilişkilendirilebilir (Bacanlı, 2011) Değerlerin insanın duygu, düşünce ve davranışlarıyla yakından ilişkili olması sebebiyle pek çok sosyal bilimci değerlerin insan davranışlarını açıklamada temel bir öneme sahip olduğunu düşünmektedir (Kuşdil & Kağıtçıbaşı, 2000). Dolayısıyla bireyin davranış ve tutumlarının yönlendiren değerleri belirlemek bireyi ve davranışlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bireyin sahip olduğu değerlerin bilinmesi onların mevcut tutum ve davranışlarını anlamaya yardımcı olduğu gibi, gelecekteki davranışlarının öngörülebilmesine imkân sağlar (Aktay ve Ekşi, 2009). Değerler ve davranışlar arasındaki ilişki aşağıdaki gibidir.

Şekil 1: Değer, tutum, davranış arasındaki ilişki

Değerlerin genel olarak; bireye amaç ve yön tayin etme, bireysel ve toplumsal eylemlerin temellerini ve genel yönünü, düşünme biçimini belirleme, doğru-yanlış; iyi-kötü, haklı-haksız, hoşsa giden ve gitmeyeni, ahlaki olan ve olmayanı belirlemeye yardım etme gibi işlevleri vardır (Uysal, 2004). Değerler, insanların neyin iyi, yararlı, önemli, kullanışlı, güzel, istenir, yapıcı, olumlu, tercih edilebilir vb. olduğu ile ilgili fikir sahibi olmalarını, hayatı anlayıp yorumlamalarını sağlar. Bireyin kararları ve tercihleri bu süreçler sonucunda oluşur. Değer, kullanım anlamı itibarıyla bir tercih ifade etmektedir. Bir ilke başka bir ilkeye göre daha değerli bulunduğu anda, ona göre davranmaya değer olduğu anlamına gelir. (Bacanlı, 2011). Bireyin kararları ve tercihleri değer yargılarını, değer yargıları da, bireylerin kişilik özelliklerini doğrudan etkilemektedirler, hayata ve olaylara karşı bir bakış açısı geliştirmelerine rehberlik etmektedirler (Collins, vd., 2007; Yıldız& Dilmaç, 2012).

Etkin değer eğitimi programları olumlu davranış oluşturma ve akademik başarı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Pozitif değerler ve tutumlar okul başarısının önemli bir parçasıdır. Deneysel araştırmalardan elde edilen sonuçlar, uygulanan değer eğitimi programlarının neredeyse tamamının, uygulanan grup üzerinde olumlu bir etkiye yol açtığını göstermektedir. Bu programlardaki değişkenler arasında özellikle, “ahlaki olgunluk, çatışma ve saldırganlık eğilimi, sosyal problem çözme becerileri, sorumluluk, duyguları düzenleme, akademik başarı, okul

hazırbulunuşluğu, sosyal güven, sosyal beceri, toplam sosyal duygusal gelişim, empati, iletişim, işbirliği, kendini ifade etme” gibi değerler önemli bir yer tutmaktadır (Keskin, 2014).

-Toplum Açısından

Sahip olunan değerler bireyin hem özel hayatını hem de toplumsal yaşamını önemli ölçüde etkilemektedir. Değerlerin bireysel boyutunda güdü, karar verme, tutum, inanç, ihtiyaç gibi kavramlar öne çıkarken; toplumsal boyutunda ise toplumca en iyi, en doğru ve en faydalı kabul edilenler ağırlık kazanmaktadır (Akbaş, 2008). Doğası gereği diğer insanlarla birlikte yaşaması zorunlu olan insanın, bunu olanaklı kılan birtakım toplumsal, siyasal, ahlaki ve kültürel ilke ve kurallara ihtiyacı vardır. Bu ilke ve kurallar zamanla toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenerek kabul görür. Toplumun çoğunluğu tarafından benimsenerek yaşatılan bu genel ilke ve yargıların önemli bir bölümünü toplumsal değerler oluşturmaktadır (Yalar & Yelken, 2011). Bu değerlere bağlılık kültürün oluşumunu ve devamlılığını sağlamaktadır.

Değerler toplumsal yaşamın temelini oluşturma, sosyal barış ve ilerlemeye katkı sağlama, başkalarının fikirlerine açılma, iletişim ve etkileşimi canlandırma, çatışmaları çözüme, birlikte yaşama, insan hayatına ve insan ilişkilerine yön verme gibi işlevlere sahiptir. Büyük bir kısmı toplumsal yaşam içinde kazanılan ve davranışlarla somut hale gelen bu değerler, insanın toplumsallığına anlam yükleyen en önemli unsurların başında gelmektedir. Böylelikle değerler, bireyi toplumda nasıl yaşayacağını, davranacağını belirlemektedir (Akın & Aydemir, 2013). Yaşadığı çevreyi ve bu çevrede meydana gelen olayları anlamlandırmada temel ölçüt olan değerler, bireylerin sosyal rollerini seçmesine ve gerçekleştirilmesine rehberlik etmektedir. Böylelikle değerler; sosyal hayatı düzenleme, bireyler arası bağlılığı artırmaya katkı sağlarlar. Bireylerin kendilerine kişisel etik ve değerlendirme biçimi oluşturmalarına, amaç ve ideallerini belirlemelerine ve toplumdaki hareketlerine yön vermelerine yardım ederler (Güneş, 2015). Toplumların oluşmasında ve gelişmesinde; varlıklarını devam ettirebilmesinde paylaşılan ve gelecek nesillere aktarılan değerler oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu sebeple değer odaklı çalışmalar her geçen gün artmakta ve eğitimcilerin ve eğitim programlarının ana odağı haline gelmektedir.

Değerler Eğitimi

Değerler eğitimi, şemsiye bir terim olarak kullanılmaktadır ve içinde; manevi, ahlaki, sosyal ve kültürel eğitim; din eğitimi; sosyal eğitim; çok kültürlü eğitim; program ötesi temalar; vatandaşlık, çevre, sağlık, manevi özen, okul etiği, programa ek etkinlikler, ortak ibadet/toplantı, öğrenen bir toplum olarak okul yaşamı gibi ortak yaşam deneyimlerin bir sınıflaması bulunmaktadır (Slatter, 2003, akt., Keskin, 2008). Bu kadar geniş bir alanı

kapsayan bir kavramla ilgili pek çok tanım mevcuttur. En genel tanımıyla değerler eğitimi, “bireyin çeşitli değerlerin farkına varmasını, benimsemesini, yeni değerler üretmesini ve bunları kendine rehber edinmesini sağlamaktır” (Güneş, 2015) şeklinde ifade edilebilir. Değerler eğitimi, bireylerin değer oluşturma sürecine katkı sağlayarak, onların tatmin edici bir yaşam kurmasına yardımcı olmaktır (Akbaş, 2008). Toplumla egemen olan değerlerin bireylere aktarılması temelinde bir sosyalleşme süreci olarak da tanımlanabilir.

Eğitimin hedefi bireylere sadece bilgi ve beceri kazandırmak ve onların bilişsel yönünü geliştirmek değil, aynı zamanda belli değerleri, ahlaki tutum ve davranışları da onlara kazandırarak ortak değerler kazandırmaktır. Zira, tek başına bilgi ve beceri kazandırmak onların iyi ve erdemli insanlar olmalarını sağlamadığı gibi bireylerin ruhsal, duygusal ve ahlaki gelişimlerinin görmezden gelinmesi anlamına da gelmektedir. Zihinsel, bedensel, duygusal becerilerinin yanında temel değerlere sahip bireyler yetiştirmek eğitimin en önemli amaçlarından biridir. Toplumlarda beklenen değişimler eğitim aracılığıyla gerçekleşir. Dolayısıyla bireylerin milli ve manevi değerleri kendiliğinden kazanmalarını beklemek mümkün değildir. Bu sebeple günümüz eğitimcilerinin büyük bir bölümü, bireyin kişiliğini, düşünme biçimini, bakış açısını, davranışlarını belirleyen değerlerin benimsetilmesini eğitimin temel konularından biri olarak kabul eder. Değerler, eğitimciler tarafından çok önemli görülen bir konu olup, bunların öğrencilere kazandırılması adına doğrudan eğitim programları veya gizil programlar kullanılmaktadır (Akbaş, 2008). Bu programlarla bir milletin ihtiyaç duyduğu nitelikli bireyler yetiştirilmesi amaçlanmaktadır.

Değerler eğitimi; ahlaklı ve mutlu insanlar yetiştirmeyi; dini, ahlaki, toplumsal ve evrensel değerleri kazandırarak bireylerin kişiliklerinin her yönüyle gelişmesini; birlikte yaşama kültürünü oluşturmayı ve işbirliği yapabilmeyi; bireysel ve sosyal çatışmaları önlemeyi ve toplumsal barışı sağlamayı hedefler bu noktada katkı sunar. İnsanın sağlam bir değerler sistemine sahip olması, mutluluğunun temel unsurlarından biridir (Eyre, 1995).

Özellikle sosyal, ekonomik, siyasal, bilimsel ve teknolojik alanda yaşanan baş döndürücü gelişmeler ve bunların sonucunda meydana gelen sosyal problemler ve sarsıcı bunalımlar nitelikli bir değerler eğitimini daha önemli hale getirmiştir. Günümüzde insan davranışlarına yön veren kültürel unsurların giderek etkisini yitirmesi ve günü birlik değerlerin ön plana çıkması, kısacası aşkın değerlerden yoksunlaşma, birey ve toplum olarak sağlıklı bir varoluşa engel olmaktadır. Bu durum toplumsal ve bireysel değerlerle çelişen çok çeşitli davranış ve eğilimlerin; anlam boşluğunun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. (Şanlı & Erşanlı, 2015). Bu sorunları çözenin yolu ise etkili ve kalıcı bir değer eğitiminden

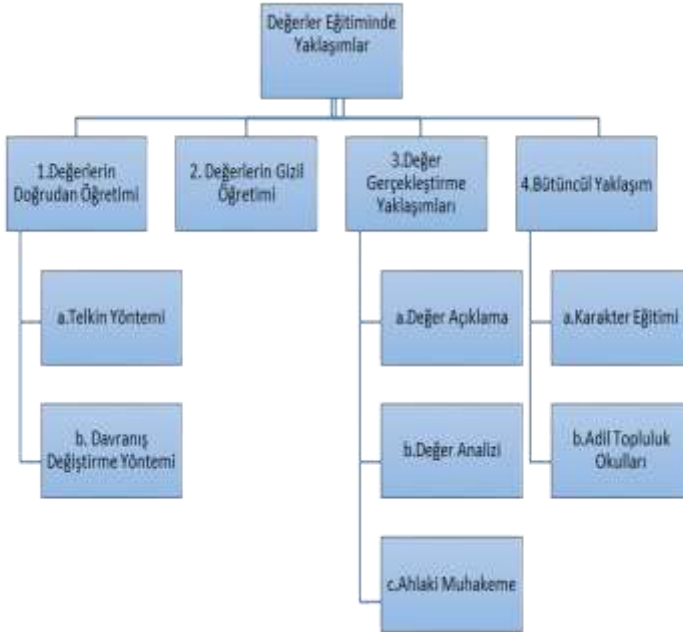
geçmektedir. Özellikle ailenin geleneksel fonksiyonunu yitirdiği günümüzde bu noktada görev okullara düşmektedir.

Okullar toplumun değerlerini şekillendiren aynı zamanda da onları yansıtan kurumlardır (Halstead, 1996). Doğanay (2006) “bir ülkenin eğitim sistemi o ülkenin önem verdiği ve eğitim sistemine de yansımış olan değerlerle başlar, bu değerler, eğitimin çerçevesini, amaçlarını ve yönünü belirler”, değerlendirmesini yapmaktadır.

Değerler Eğitimi Yaklaşımları

Çok boyutlu ve soyut bir kavram olan değerler eğitiminin uygulanmasında tek ve değişmez bir yaklaşım, yöntem ya da teknik yoktur. Değerler eğitimi uygulanırken değerler eğitimine yüklenen amaca, kazanımlara, hangi değerlere öncelik verileceğine, kullanılan yöntem ve tekniklere göre farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla farklı gelişim alanlarıyla ilişkili olan değerlerin eğitiminde birbirinden farklı yaklaşımlar benimsenmektedir. Bu yaklaşımlar birbirinden ayrı ve farklı gibi görünse de aynı ortam içinde farklı yaklaşımlardan yararlanması eğitimin etkinliğini arttırmaktadır. Bunun için öncelikle bu yaklaşımların tanınması ve etkin bir biçimde kullanılması gerekmektedir.

Şekil 2: Değerler Eğitimi Yaklaşımlarının Sınıflandırılması

1. Değerlerin Doğrudan Öğretimi: Değerlerin doğrudan öğretimi yaklaşımının geleneksel olarak okullarda en sık kullanılan ve en eski yaklaşımlardan biri olduğu söylenebilir. Bu yaklaşıma göre, toplumun hedef ve ihtiyaçları, bireyin hedef ve ihtiyaçlarının üzerindedir hatta onları belirlemesi gerekir (Mehmedoğlu, 2006). Bu sebeple yetişkinlerin görevi toplumsal değerleri çocuklara doğrudan öğretmek onların düşünce, davranışlarını şekillendirmek ve geleneksel değerlerin nesilden nesile aktarımını sağlamaktır. Doğrudan öğretim yaklaşım modelinde değerler aktarımı süreci yetişkinlerin aktardığı değerlerin sorgulanmadan kabul edilmesine dayanır. Davranışçı kuramlara dayanan, bilgi ve davranışlara ağırlık veren bu yaklaşımda davranış değiştirme ve alışkanlık oluşturma üzerinde en çok durulan konulardır. Daha çok bilgi verme, örnek gösterme, açıklama yapma yöntemleri kullanılarak değerlerin alışkanlığa dönüşmesi beklenmektedir. Olumlu davranışlar pekiştiriciler kullanılarak, olumsuz davranışlar ise belli yaptırımlar uygulanarak olumlu alışkanlıklar oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu yaklaşımda telkin yöntemi ve davranış değiştirme yöntemi olarak iki yöntem mevcuttur.

a. Telkin Yöntemi: Bu yaklaşımın temelinde toplumca seçilmiş olan belirli değerlerin öğrencilere telkin edilmesi, aşılması yatmaktadır. Yetişkinlerin uzun süre içinde edindikleri tecrübeler sonucunda edindikleri kalıcı ve devamlı kabul edilen değerler öğrencilere benimsetilmeye çalışılır. Öğrencilere yoğun olarak değerlere ilişkin yoğun bir bilgi aktarımı söz konusudur. Bu yaklaşımda öğrencileri taklide teşvik eden ve ahlaki öğretilere yoğun olarak yer veren hikâyeler, masallar, biyografiler, videolar, oyunlar vb., değer edindirme sürecinde bir öğretim aracı olarak kullanılır (Ekşi ve Katılmış, 2011). Ancak yapılan araştırmaların çoğu, değerlerin katı bir biçimde empoze edilip, içerdiği anlama vurgu yapılmadığında kalıcı öğrenmelerin gerçekleşmesinin sağlanmadığı yönündedir (Doğanay, 2006).

b. Davranış Değiştirme Yöntemi: Davranışçı öğrenme kuramının değerler eğitimine yansımalarıdır. Davranışçı kuram diğer davranışlar gibi, ahlaki davranışların da çevrenin etkisiyle ve şartlanma sonucunda oluştuğunu kabul eder. Belirlenen davranışların gerçekleştirilmesi için çeşitli pekiştiriciler ve yaptırımlar kullanılır ve koşullanma yoluyla bireyin bu davranışları hayatına geçirmesi amaçlanır. İçselleştirme veya sorgulama olmaksızın değerlerin kabulü ve istenilen davranışın ödülle sağlanmasını teşvik ettiği için davranış değiştirme yöntemi eleştirilmektedir (Keskin, 2016).

2. Değerlerin Gizil Öğretimi: Değerlerin gizil öğretimi veya örtük programla öğretim kavramının içeriği oldukça geniştir. Bu kavramın içeriğini, okulda görev yapan idareci ve öğretmenlerin davranışları, yaklaşımları, inançları, değer yargıları, okul atmosferinin niteliği, değerleri, okul içi ortamın öğrencilere sağladığı etkileşim örüntüsü, kültürel tutum ve daha birçok etken oluşturmaktadır. Örtük programın

savunucuları resmi program ile öğretilebileceklerin sınırlı olduğu, örtük programın işlevlerinin özellikle değerlerin kazandırılması sürecinde çok daha fazla olduğu görüşündedirler (Doğanay, 2006). Örtük program dahilinde serbest zaman etkinlikleri, sosyal ve kültürel etkinlikler, sportif etkinlikler, belirli gün ve haftaların kutlanması, sosyal kulüp çalışmaları öğrencilerin değerleri algılayabilmeleri, içselleştirebilmeleri ve uygulayabilmeleri açısından güçlü birer değer kazandırma aracı olarak kabul edilebilir (Çubukçu, 2012). Ancak öğrenciler bu süreçte olumlu kazanımlar edindikleri gibi okul ve sınıf kurallarının belirlenmesinde söz sahibi olmadıklarında, kurallar yeterince açıklanmayıp belirsiz olduğunda olumsuz kazanımlar da edinebilmektedirler (Aktepe & Tahiroğlu, 2016) .

3. Değer Gerçekleştirme Yaklaşımları: 1970’li yıllarda bireyselliğin ön plana çıkmasıyla birlikte ortaya çıkan bir yaklaşımdır. Değerlerin davranışsal boyutundan çok bilişsel boyutu üzerinde durulmaktadır. Değerlerin anlaşılması, düşünülmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Özellikle “eleştirel düşünme sosyal sorunları çözme, karar verme, değerlendirme” gibi etkinlikler uygulanmaktadır (Güneş, 2015). Bu yaklaşım, belirli değerleri öğrencilere aktarmak yerine bireyin kendisini tanımasını ve kendi değerler sistemini oluşturmasını sağlayarak toplumsal yaşamda kendisine rehberlik edecek davranışları geliştirmesine destek olmayı amaçlamaktadır. Öğretmenin öncelikli görevi, öğrencinin hayatın anlamını bulmasına, kendi değerler sistemini oluşturmasına ve çeşitli yaşam becerileri geliştirmesine destek olmaktır. Bu yaklaşımda bireyin sahip olduğu değerlerin özelliğinden çok, bireylerin değerlerini elde etme yolu önemlidir (Naylor & Diem, 1987). Bireye belirli değerlerin telkin edilmesi kabul edilmez. Bu yaklaşım insanların demokratik bir toplumda davranışlarını nasıl kontrol edeceklerini öğrenmek için sorumluluk ve özgürlüğe ihtiyaç duyacağı düşüncesini benimser (Meydan, 2014). Hümanist eğitim felsefesinden kaynaklanmaktadır. Geleneksel yaklaşıma alternatif bir yaklaşım olarak kabul edilir.

a. **Değer Açıklama:** Günümüzde farklı modeller aracılığıyla (akran grupları, yazılı ve görsel medya vb.) bireyin farklı değerlerle karşı karşıya kalması, kendi değerlerinin farkına varmasını zorlaştırmakta bu durum karar alma süreçlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Alternatiflerin sürekli artması sebebiyle bireylerin daha çok karmaşa yaşamalarının önüne geçebilmek için bireylerin kendi değerlerini açıklığa kavuşturması gerekir. Telkin yönteminin aksine, her bireyin, herhangi bir baskı altında kalmadan kendi değerlerini kendi çabalarıyla keşfederek öğrenmeleri teşvik edilir (Akbaş, 2008). Bu yaklaşımın amacı, öğrencilerin rasyonel düşünmelerine destek olarak, sahip oldukları değerleri gözden geçirmelerini sağlamak ve kendi değerlerinin farkında olmalarına yardımcı olmaktır. Böylece öğrencilerin kendi değerlerini kendi yaşantıları yoluyla belirlemeleri ve kendi kararlarını vererek içselleştirmeleri sağlanmaktadır (Fernandes, 1999). Bu durum, bireyin değerleri ve davranışları arasında bir

bütünlük oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Öğretmenin rolü, öğrencinin mevcut değerleri ve sonuçlarını değerlendirebilmesinde öğrenciye destek olmak ve bu değerleri açıklayabilmesi için ona imkân hazırlamaktır.

b. **Değer Analizi:** Değer analizi yaklaşımı, bireylerin değerlerle ilgili ayırt edici bir analiz yeteneği geliştirmesini amaçlar. Bu yaklaşımda temel amaç, sistematik ve rasyonel bir biçimde değer içeren problemlere mantıki çözüm yolları bulmaktır (Sarı, 2007). Bilimsel problem çözme basamaklarına uygun biçimde değerlerle ilgili problemlere çözüm bulunmaya çalışılır. Böylelikle örnek olaylardan yola çıkılarak ahlaki düşünme becerisi kazandırılmış olur. Bu yaklaşımda öğretmen öğrenciye problemi sunar ve sonrasında öğrencilerin bilimsel araştırma yöntemleri ve bilimsel bilgi elde etme yöntemlerine bağlı kalarak problemi çözmelerini ister. Telkin ve nasihattan daha etkili bir yöntem olsa da uygulama açısından zor ve daha çok zaman alan bir yaklaşımdır.

c. **Ahlaki Muhakeme:** Bu yaklaşımın amacı, öğrencilerin eylemlerini yönlendirebilmeleri için etik ilkeler geliştirmelerine yardımcı olmaktır (Suh & Traiger,1999). Çıkış noktası Piaget ve Kohlberg'in bilişsel muhakeme, bilişsel düşünme, değer ikilemleri ve karar verme süreçleri ile ilgili çalışmalarıdır. Gerçek hayat problemleri veya öğrencilerin karşılaşabileceği muhtemel problemler içeren, öğrencinin yaşına ve düzeyine uygun ahlaki ikilemler tartışılarak onların karşılaşabileceği çıkmazlarını çözmelerine yardım edilir. Ahlaki ikilemler kullanarak öğrencilerin hem daha yüksek değerler sistemine dayalı kompleks düşünce şemaları geliştirmeleri hem de kendi değer tercihleri ile ilgili müzakere becerileri geliştirmelerini sağlamak (Meydan, 2014) hedeflenir.

4. **Bütüncül Yaklaşım:** Bu yaklaşımda, değerlerin kişiler arası ilişkiler ve sosyal etkileşimle öğretilmesi esastır. Sınıf ortamı dışında okul kültürü, aile ve çevreyi de kapsayan etkinliklerin üzerinde durulmaktadır. Sosyal etkileşim, öğrencilerin değerleri öğrenmesine, anlamlandırmasına yardımcı olmaktadır. Adil topluluk okulları ve özellikle de karakter eğitimi değerler eğitiminde bütüncül yaklaşımlar olarak kabul edilmekte ve belli etkinlik ve yöntemleri bütünleştirip bir arada kullanarak değer odaklı ve sistemli bir eğitim reformu önermektedir (Meydan, 2014). Bu model bileşke model olarak da ifade edilmektedir. Bireyin düşünce ve davranışları üzerinde etkili olan aile, okul, medya ve din gibi tüm sosyal kurumların güçlerini aynı yönde birleştirerek değerler eğitimi desteklemek üzere sinerjik bir bileşke meydana getirmeyi amaçlar (Doğanay, vd. 2014).

a. **Karakter Eğitimi:** Farklı uygulamalarla da olsa tüm toplumların eğitim sistemlerinin amacı iyi karakterli insanlar yetiştirmektir. Karakter eğitiminin kökleri ilk çağlara dayandırılmaktadır ve insanın karakterinin eğitim aracılığıyla gelişebileceği görüşüne dayanır. Karakter eğitimi yetişen yeni nesle, temel insanî değerleri kazandırma, değerlere karşı

duyarlılık oluşturma ve onları davranışlara dönüştürme konusunda yardımcı olabilmek için gerçekleştirilen kasıtlı uygulamaları içeren eğitimsel faaliyetler olarak tanımlanabilir. (Ekşi, 2003) Öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal yeteneklerini geliştirerek, sorumluluklarını taşıyabilecekleri makul seçimler yapmalarına yardımcı olma çabası olarak da ifade edilebilir (Ryan & Bohlin, 1999). Öğrencinin bütün olarak gelişmesi hedeflenir.

b. Adil Topluluk Okulları: Çocukların karar alma ve yürütme süreçlerine etkin bir biçimde katılabilecekleri şekilde demokratik bir temele dayanan okullar oluşturmak hedeflenir. Öğrenciler ve okul personelinin tamamının katıldığı, okulun kurallarının ve yönetiminin belirlendiği okul meclisleri sistemin kalbini oluşturur (Doğanay, vd., 2014). Bu yaklaşımın temelinde okul kültürünün öğrencinin ahlaki yapısını etkilediği; adil ve demokratik bir ortamda öğrencinin kendini ifade etmesi ve rol almasının önemli bulunması yatmaktadır (Çileli, 1986). Tarafsız ve güven içerisindeki ilişkileri kapsayan kuralların, normların, düşüncelerin açıkça tartışılabileceği demokratik bir ortam olduğu zaman davranışın daha kolay benimsenebileceği anlayışına dayalıdır (Meydan, 2014).

Tablo:1 Değerler Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrenme Türü ve Kullanılan Yöntemler Açısından Karşılaştırılması

Yaklaşım	Öğrenme Türü	Yöntem ve Teknikler	Eleştiriler
Değerlerin Doğrudan Öğretimi	-Okullarda sıklıkla kullanılır. -Değerlerin doğrudan öğretime dayanmaktadır. -Otoritenin belirlediği kurallara uymak esastır. -Dışsal kontrole dayalıdır. -Birey pasiftir. -Öğretmen merkezlidir. Tümdengelimcidir. -Bilgi aktarmayla öğrenme esastır. -Değerlerin telkini ve davranış değiştirme yöntemlerinden oluşur.	Açıklama Anlatım Telkin etme Soru-cevap Gösteri Alıştırma Model olarak öğrenme Tekrarlama Pekiştirme Taklit Didaktik soru sorma	-Tekrar, ezber ve taklit çalışmalarının yoğun olması -Bireysel farklılıkların yok sayılması -Öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verilmemesi -Öğrencilerin beceri ve tutum geliştirmelerinde sınırlı kalması -Öğretmenin aktif öğrencinin pasif oluşu -Kalcı davranış oluşturmada yetersiz olması
	-Ders dışı etkinlikleri de içine	Gözlem Model olarak öğrenme	-Okulda başta yöneticiler ve öğretmenler olmak

Değerlerin Gizil Öğretimi Yaklaşımı	aldığı için içeriği çok geniştir. -Okulun atmosferi ve öğretmenlerin niteliği önemlidir. -Kişilerarası iletişim ve etkileşimle değerleri kazandırma esastır. -Tümevarımcıdır.	Grup çalışması	üzere herkesin eşgüdüm içinde olması her zaman mümkün olmamaktadır -Resmi program ile örtük program arasında zaman zaman uyumsuzluklar olmaktadır. -Kazanımlar olumlu olduğu gibi olumsuz da olabilmektedir.
Değer Gerçekleştirme Yaklaşımları	-Doğrudan değer aktarmak yerine öğrencilerin kendi değerlerini oluşturmaları hedeflenir. -Sorun çözme, akıl yürütme, sorgulama, eleştirel düşünme karar verme gibi zihinsel işlem süreçlerine ağırlık verilir. -Tümevarımcıdır. -Değer açıklama, Değer Analizi ve Ahlaki muhakeme yaklaşımlarından oluşur. -İçsel kontrolü geliştirmeyi hedefler. -Birey süreçte aktiftir. -Değerlerin göreceliliği temeline dayanır.	Grup çalışması Tartışma Soru-cevap Alıştırma-uygulama Kavram öğrenme Problem çözme Bireysel çalışma Anket Örnek olay Ahlaki ikilem Beyin Fırtınası	-Bireyciliğe aşırı derecede yer vermektedir. -Bazı görüşlere göre okulda ve toplumda disiplin ve şiddet olaylarını arttırmaktadır. -Öğrencilerin daha fazla ilgisini çekmekle birlikte bilgi ve beceri öğretimi açısından doğrudan öğretime göre daha az garantilidir. -Ahlaki göreceliliği arttırmaktadır.

Bütüncül Yaklaşım	-Okulun açık ve örtük programlarının içinde ele alınmaktadır. -Karakter Eğitimi ve Adil topluluk okulları yaklaşımlarından oluşur. -Etkileşimsel öğrenme esastır. -Eylem ve gözlem yoluyla değer eğitimi yaklaşımıdır. -Kapsamlıdır. -Bütün ve kalıcı davranışa yöneliktir. -Bireyin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarını geliştirmeyi hedefler.	- Yetişkin modelliği - İşbirliğine dayalı öğrenme - Grup çalışması - Problem çözme	-Bütüncül yaklaşım; düşüncenin, duygunun, iradenin ve sosyal çevrenin eğitilmesini gerektirdiği için ciddi bir paradigma değişikliğine ihtiyaç vardır. -Var olan yaklaşımlar içinde en kapsamlı olanıdır.

Değerler Eğitiminde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Değerler eğitiminin sosyal, duyuşsal, bilişsel pek çok beceriyi gerektiren çok boyutlu bir yapıya sahip olması bireyin bütünsel olarak eğitilmesini gerekli kılmaktadır. Bilişsel alanın ön plana çıkarılarak duyuşsal eğitim gerektiren değerler eğitiminin arka plana itilmemesi gerekir.

Değer odaklı çalışmalar aile - okul ve toplum üçgenine göre yapılmalıdır. Okul müfredatları ayrıca ebeveynleri değerler eğitimi alanında desteklemelidir.

Etkili bir değer eğitiminin gerçekleşmesi için aile, öğretmen ve yöneticiler, öğrencilerin temel değerleri anlamasına, benimsemesine ve kendi yaşamında uygulamasına yardım etmelidir (Kaygana vd, 2013).

Değerlerin öncelikli olarak öğretileceği yer ailedir. Bu sebeple değerlerin oluşmasında ailenin çok büyük payı vardır. Mutlaka ailelerin katılımının ve desteğinin sağlanması gereklidir.

Değerler ilk olarak taklit ve model alma aracılığıyla öğrenilmesi sebebiyle, anne- baba ve öğretmenlerin, her şeyden önce söylediklerini kendileri uygulayarak iyi birer model olmaları gerekir.